

ДО МЕТОДИКИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ПРО МЕТОДИКУ ВИЗНАЧЕННЯ РАНІХ ПОХОВАНЬ НА МОГИЛЬНИКАХ ЗАРУБИНЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Л. Є. Скиба

Статтю присвячено розгляду уточнень і доповнень, запропонованих групою Санкт-Петербурзьких дослідників до методу визначення хронології могильників.

Однією з фундаментальних проблем вивчення зарубинецької культури є визначення її хронології, зокрема нижньої дати. Неодноразова зміна цієї дати упродовж дослідження зарубинецьких пам'яток пов'язана з тим, що тривалий час єдиним хронологічним індикатором культури були фібули із закритих комплексів. Датування фібул кілька разів переглядалося згідно зі змінами в хронології середньолатенських європейських фібул, а відтак, змінювалися дати і зарубинецької культури. Іншим хронологічним індикатором зарубинецьких пам'яток виступає античний імпорт, зокрема фрагменти амфор, виявлені на поселеннях Середньої Наддніпрянщини. Значна кількість фрагментів амфор походить з поселення Пилипенкова Гора, де знайдено і фрагмент горла коської амфори з двоствольною ручкою, яка за клеймом з ім'ям АПОЛЛАДОС датується 230—220 рр. до н. е. Саме ці матеріали дозволили Є. В. Максимову визначити нижню дату пам'яток зарубинецької культури — «кінець III ст. до н. е. або ж рубіж III—II ст. до н. е.» маючи на увазі Полісся та Південну Білорусію¹.

На підставі матеріалів з могильників К. В. Каспарова вважала, що формування зарубинецької культури, зокрема її середньодніпровського та поліського варіантів, припадає на початок Латену С2, наімовірніше — після 180—170 рр. до н. е.²

Таким чином, маємо розбіжність у визначенні нижньої дати культури за матеріалами з поселень та ранніми матеріалами могильників.

Останнім часом було зроблено спробу ліквідувати ці розбіжності за допомогою виділення таких ранніх поховань на зарубинецьких могильниках, які можна було б синхронізувати з датою клейма з Пилипенкової Гори. Саме цій проблемі присвячено статтю Г. Г. Абезгауза, В. Є. Єременка, В. Г. Журавльова, С. Ю. Каргопольцева «До питання про ранню дату могильників зарубинецької культури»³. Автори вважають, що на підставі матеріалів могильників можна виділити поховання ранньої фази, і продатувати їх 225—190 рр. до н. е. У таких поховань відсутній південно-західний, балкано-ілірійський компонент, тобто вісімкоподібні фібули, фібули з трикутним шитком та інші речі балкано-ілірійського походження, появу яких у зарубинецькій культурі К. В. Каспарова пов'язувала з походами бастарнів до Ілрії в 179—168 рр. до н. е.⁴ При цьому дослідники спираються на матеріали з могильників Вороніне та Корчувате. Дослідники справедливо зазначають, що таке важливе завдання, як виділення «добалканської» фази на могильниках вимагає особливої обережності у ставленні до методики хронологічних досліджень. Вивчення хронології могильників за кореляційним методом П. Рейнеке, на думку авторів, має цілий ряд істотних недоліків⁵, саме з

цих причин цей метод не може гарантувати точність кінцевого результату хронологічних досліджень. Метод П. Рейнеке, на їхню думку, можна використовувати лише для кожного могильника окремо і тільки за умов його доповнення: а) поділом поховань на статевікові групи і проведенням дослідження для кожної групи окремо з подальшою синхронізацією періодизацій цих груп; б) доскіпливим типологічним дослідженням кераміки як найбільш численної категорії матеріалу (при цьому пропонується застосування кластерного алгоритму типології кераміки).

Однак, на нашу думку, запропоновані доповнення до методу П. Рейнеке багато в чому є проблематичними⁶.

Проведення поділу поховань на чоловічі та жіночі вимагає від дослідника чітких критеріїв. Абсолютним критерієм такого поділу логічно вважати дані антропології. Однак питання ускладнюється тим, що на зарубинецьких могильниках ми маємо справу з рештками трупоспалень, статевіковий аналіз яких доволі утруднений, а часом і неможливий. Хоча для деяких могильників зарубинецької культури було проведено антропологічне визначення кальцінованих кісток, однак могильники Вороніне та Корчувате, вибрані авторами для дослідження, до цього числа не належать. Тому виділення груп чоловічих та жіночих поховань можливе лише за археологічними ознаками. При цьому, зважаючи на високий рівень гіпотетичності такого поділу, слід звернути особливу увагу на відбір критеріїв поділу поховань, тобто такі критерії повинні бути чітко визначеними і мати ґрунтовну аргументацію.

Для поховань могильника Вороніне авторами статті відібрано 12 ознак поховального обряду, за якими виділено 20 жіночих і 20 чоловічих поховань (рис. 1). Статевіковий поділ поховань проведено за жіночими категоріями речей і корелятивними рисами поховального обряду. Ступінь кореляції рис обряду проведено за формулою: S^2/kl ⁷. На жаль, сама методика використання цієї формули не описана, що не дає можливості застосувати її до інших пам'яток.

Жіночі поховання було виділено за наявністю так званих жіночих категорій речей (намисто, шпильки, браслети) та такими характерними рисами, як розташування кераміки на кальцінованих кістках, парність фібул та наявність фібул зарубинецького типу. Поховання, позбавлені цих рис, віднесено до групи чоловічих. Автори

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1		.1	.11	.11									I
2			.14	.11			.11						
3				.11									
4							.11	.21					
5													
6									.11				
7									.11	.11	.11	.11	
8									.11	.11	.11	.11	
9										.11	.11	.11	
10											.11	.11	
11												.11	
12													
8		++											II
36		+				++							
40		+				++							
7			+				++						
42			+				++						
1			+				++						
21			+				++						
4		++	+				++						
19		++	+				++						
35		+					++						
47		+	+				++	++					
24		+				++	++	++					
37		+	+	+			++						
5		++	+				++						
33		++	+				++	++					
29		++	++				++						
25		++	++				++	++					
48		+					++	++					
9		+					++	++					
16			+				++	++					
20						++	++	++					
27						+	++	++					
3						++	++	++	++				
14						++	++	++	++				
30						++	++	++	++				
17						++	++	++	++				
45						++	++	++	++				
50						++	++	++	++				
10						++	++	++	++				
26						++	++	++	++				
12						++	++	++	++				
15						++	++	++	++				
46						++	++	++	++				
44						++	++	++	++				
22						++	++	++	++				
18						++	++	++	++				
38						++	++	++	++				
39						++	++	++	++				
43						+	++	++	++				
23						+	++	++	++				

Рис. 1. Статевікові групи поховань могильника Вороніне (за Г. Г. Абезгаузом, В. Є. Єременком, В. Г. Журавльовим, С. Ю. Каргопольцевим). I — кореляція рис обряду могильника Вороніне; II — групи поховань за категоріями інвентарю та корелятивними рисами обряду. Риси обряду: 1 — наявність намисто, шпильок та браслетів; 2 — розташування кераміки на кістках; 3 — наявність фібул з трикутним щитком; 4 — наявність двох фібул; 5 — розташування кераміки зі східного краю розпису кісток (з відхиленнями); 6 — розміщення кухля у місці; 7 — лошіння горщика; 8 — розташування кераміки із західного краю розпису кісток (з відхиленнями); 9 — наявність вищерблення посуду; 10 — посудина лежала на боці; 11 — наявність попелу в похованні; 12 — розташування кераміки з південного чи північного краю (з відхиленнями).

зазначають, що розподіл за запропонованими критеріями є «досить умовним і, можливо, що в групу «жіночих» потрапила якась кількість чоловічих поховань, а в групу «чоловічих» — кілька жіночих, однак кількість таких поховань навряд чи є великою»⁸.

Звернемося до розгляду рис поховального обряду, за якими здійснено статевіковий поділ поховань (рис. 1). Ознака 1 — наявність жіночої категорії речей — намисто, шпильки, браслети; ознака 2 — розташування кераміки на кістках — вважаються суто жіночими. Ознака 1 наявна у 13 похованнях, а ознака 2 — у дев'яти. Сукупно ці ознаки трапляються лише у п'яти похованнях (№ 8, 4, 5, 29, 25). Серед поховань з ознакою 1 (наявність намиста, шпильок, браслетів) шість містили лише по одній шпильці (№ 8, 36, 40, 35, 5, 33) і тільки у двох випадках в таких похованнях присутня і ознака 2 (№ 5, 8). Впевнено стверджувати про те, що шпилька є ознакою виключно жіночих поховань важко, оскільки на могильнику Велемичі-II у похованні 103 шпильку виявлено у чоловічому (за антропологічним визначенням) похованні⁹. Слід зазначити, що прикраси не є прерогативою суто жіночих поховань, адже, скажімо, у похованні 52 (також чоловічому за антропологічним визначенням) могильника Велемичі-II знайдено бронзову підвіску, уламок спіральної пронизки та фібулу¹⁰. Тобто на могильниках зарубинецької культури трапляються чоловічі поховання, що мають у складі інвентарю прикраси. Повертаючись до могильника Вороніне, відмітимо, що в чотирьох похованнях (№ 36, 40, 35, 33) ознака 1 (представлена виключно шпильками) корелюється лише з такими рисами обряду, як лошіння горщика (ознака 7) — поховання 40, розташування кераміки зі східного краю розсипу кісток (ознака 8) — поховання 35, розташування кераміки зі східного краю розсипу кісток (ознака 5) та розташування кувала у мисці (ознака 6) — поховання 36, навмисне вищерблення посуду (ознака 9), покладення посуду на бік (ознака 10) та ознака 5 — поховання 33. Однак усі вказані ознаки (5—10) є загальними, характерними для обох груп поховань — як жіночих, так і чоловічих. Це ставить під сумнів правомірність віднесення до жіночих таких поховань, як № 33, 35, 36, 40, що визначені як жіночі на підставі наявності лише шпильок. Окрім того, на багатьох могильниках зарубинецької культури поховання з «категорією жіночих речей» складають незначний відсоток, а на деяких пам'ятках вони відсутні.

Визначення ознаки 2 як виключно жіночої також видається сумнівним. По-перше, проблематичним є саме визначення поняття «розташування кераміки на кістках», оскільки, крім розміщення кераміки на щільному скупченні кальцинованих кісток, маємо випадки, коли в похованні незначна кількість дрібних кісток розкидана по дну могили або на значній його площі й там же знаходиться кераміка. Так, наприклад, у похованні 21 могильника Вороніне кісток небагато, але вони розкидані на площі діаметром близько 1 м¹¹. На нашу думку, це два абсолютно різні способи розташування кісток у могилі, які логічно розглядати як дві самостійні риси обряду. По-друге, антропологічні дані свідчать про те, що така ознака, як розташування кераміки на кістках, трапляється не лише в жіночих, а й чоловічих похованнях. Наприклад, поховання 55 на могильнику Велемичі-II, поховання 71 на могильнику Отвержичі¹². По-третє, розташування кераміки на кальцинованих кістках взагалі не характерне для зарубинецької культури. Кількість таких поховань на могильниках, де вони трапляються, як правило, дуже невелика. Наприклад, серед 83 поховань з могильника Велемичі-II лише в трьох (№ 46, 55, 70) посуд розташовувався на кістках або серед них¹³.

Жіночою рисою, на думку авторів статті, є і розміщення у похованні двох фібул (ознака 4), тобто одна фібула характерна лише для чоловічих поховань. Проте в похованнях 42, 61 та 76 могильника Велемичі-II, які за антропологічним визначенням є жіночими, знайдено не по дві, а по одній дротяній фібулі¹⁴. На Пирогівському могильнику, в жіночому похованні 101, також знаходилася одна дротяна фібула середньолатенської схеми. Сумнівний характер цієї ознаки жіночих поховань підтверджується і самими авторами (зокрема, В. С. Єременком та В. Г. Журавльовим), які в іншій статті, присвяченій Чаплинському могильнику, наявність однієї фібули в похованні визначають як загальну рису і жіночих, і чоловічих поховань¹⁵. Тобто, повертаючись до могильника Вороніне, цілком можливо, що поховання 17, 27 та 39, які мали по одній дротяній фібулі, також можна віднести до жіночих. До жіночих, за ознаками, слід було б віднести й по-

ховання 22, оскільки воно характеризується не ознакою 8, як вказують автори (рис. 1), а повинне характеризуватися ознакою 2, адже горщик і кувальня стояли в похованні «на західному краю скупчення на кістках»¹⁶. На нашу думку, визначення чоловічих поховань за ознаками 5—11 є необгрунтованим. Антропологічне вивчення поховань свідчить, що згадані ознаки є характерними як для чоловічих, так і для жіночих поховань.

Невмотивоване й нечітке визначення обраних ознак поховального обряду призводить до того, що в одних випадках відсутність ознаки 7 свідчить про відсутність горщика у похованні, а в інших — про відсутність лошіння горщика. Крім того, постає цілком слушне запитання: чому враховується лошіння саме горщика, а не іншого посуду? Так само й ознака 10 (покладення посуду на бік) — не завжди відображає реальну картину, оскільки в одному похованні одна посудина може лежати, а інша стояти як, наприклад, у похованнях 18 та 43¹⁷. У деяких випадках автори неправильно вказують розташування посуду відносно кісток або взагалі опускають цю ознаку (наприклад, поховання 10 та 40). При поділі поховань могильника Вороніне на жіночі та чоловічі дослідники не зазначили двох поховань — 6 та 13, які, за ознаками авторів, мали належати до чоловічих¹⁸.

Сумнівними видаються і висновки авторів про однакову кількість чоловічих та жіночих поховань. На могильниках з антропологічним визначенням кальцинованих кісток картина зовсім інша. Так на могильнику Велемичі-II маємо таке співвідношення поховань: чоловічих — 16, в тому числі 3 умовних; жіночих — 43, в тому числі 8 умовних, дитячих — незначний відсоток¹⁹. На могильнику Чаплін Т. С. Кондукторською обстежено кальциновані кістки з 214 поховань. Дитячі поховання становлять понад 25%. На могильнику Отвержичі професором В. В. Гінзбургом досліджено 54 поховання. Для 33 поховань вдалося зробити антропологічне визначення кальцинованих кісток: 18 поховань — жіночі, чотири — чоловічі, шість — дитячі, решта — поховання дорослих. Дослідження кальцинованих кісток з подальших розкопок могильника провадилися польським антропологом А. Малиновським, який виявив ще чотири дитячі поховання²⁰. У 108 похованнях Пирогівського могильника вдалося визначити видову належність кальцинованих кісток. З'ясувалося, що лише 75 поховань містили людські кістки, решта — лише кістки тварин. Серед антропологічно визначених поховань з кістками людини — жіночі становили шість поховань, чоловічі — 1, дитячі — 13 (17,3%), підлітки — 6 (8%), дорослі — 49²¹. На могильнику Любошищі губинської групи, хронологічно близькому до зарубинецьких могильників, також спостерігається значне переважання жіночих поховань (28) над чоловічими (9) при наявності дитячих (13)²².

Таким чином, наведене вище свідчить про те, що вибрані критерії для визначення жіночих та чоловічих поховань, не завжди коректні й обгрунтовані, а їхню «умовність» вочевидь применшено. На нашу думку, запропоновані поправки й доповнення до кореляційного методу П. Рейнеке не сприяють його уточненню.

Кераміку могильника Вороніне досліджено авторами за кластерним методом. Для формування кластерів прийнято співвідношення п'яти ознак (діаметра шийки, діаметра найширшої частини тулуба, діаметра дна, висоти посудини від вінець до максимального розширення тулуба, висоти від максимального розширення тулуба до дна) до загальної висоти посудини. Ці співвідношення дають математичне уявлення про посудину, тобто уявлення про її пропорції. Тому цілком можливо, що з погляду математики запропонований кластерний метод є правомірним. Однак з погляду археології, він має істотні недоліки, оскільки в ньому не враховано ряд важливих ознак, наприклад округлобічність та біконічність посуду, ступінь відхиленості вінець, обробку вінець та ін. Тобто метод не дає уявлення про форму посудини. Натомість саме завдяки згаданим ознакам і простежуються хронологічні зміни у розвитку кераміки. Повертаючись до кластерного методу, зазначимо, що в окремих випадках віднесення посуду до одного типу (кластера) видається сумнівним навіть з погляду математики. Наприклад, горщики з поховань 35 та 7 (рис. 3, 1, 2) віднесено до кластеру (типу) 12, хоча очевидно, що вони істотно відрізняються як за формою, так і за пропорціями. Так само й щодо горщиків з поховань 18, 22, 37 (рис. 3, 3—5), які віднесено до

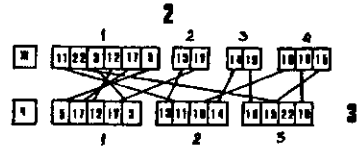
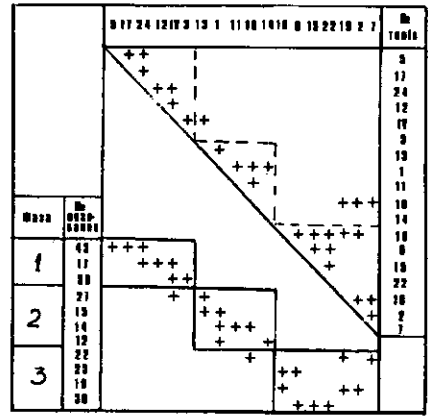
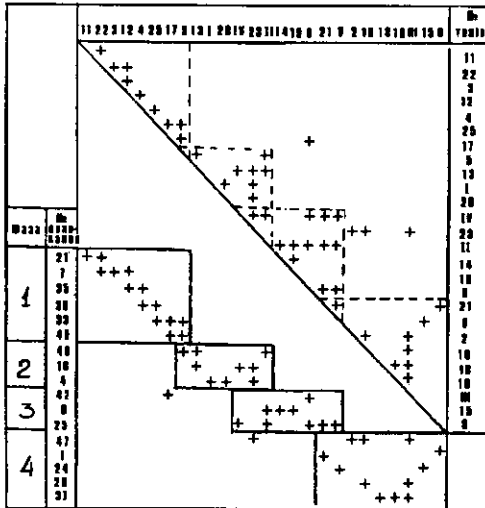

Рис. 2. Періодизація «жіночих» (1) та «чоловічих» (2) поховань (за Г. Г. Абезгаузом, В. Є. Єременком, В. Г. Журавльовим, С. Ю. Каргопольцевим). 3 — синхронізація «жіночих» та «чоловічих» поховань за типами речей.

типу 10, або щодо куклів з поховань 25 і 11, 37 та 22 (рис. 3, 6—9), що належать, відповідно, до типів 21 та 18. Все це змушує з обережністю поставитися до запропонованого методу дослідження кераміки й висловити певні сумніви щодо його безпомилковості.

Наступним етапом роботи санкт-петербурзьких авторів стало дослідження кореляції кераміки (номер типу відповідає номеру кластера) з металевими речами (фібули першого — третього хронологічних етапів позначені I, II, III; дротяні середньолатенської конструкції — IV, браслети — V — періодизацію прийнято за К. В. Каспаровою²³) окремо в жіночих та чоловічих похованнях. На цій основі виділено чотири фази «жіночих» поховань та три «чоловічих», які можна синхронізувати між собою за типами речей, що трапляються в обох групах поховань (рис. 2).

Зауважимо, що авторами враховані не всі речі, які знаходилися в похованнях. Навіть залучення металевих речей у жіночих похованнях проведено вибірково. Взято лише браслети, поза увагою залишилися інші категорії речей, наприклад, шпильки, які на могильнику траплялися частіше, ніж браслети. При кореляції навіть відібраних речей деякі їх типи випущено. Це стосується поховання 29 (рис. 2), де випущено дротяну фібулу середньолатенської схеми (тип IV), а у похованні 47 — кухоль (тип 23)²⁴. Кухоль з поховання 24 взагалі не використано для типології кераміки. У похованні 25 вісімкоподібну фібулу віднесено до другого хронологічного етапу за К. В. Каспаровою. Однак дослідниця завжди вважала, що фібули цього типу є одними з найраніших у зарубинецькій культурі. Тому цю фібулу слід віднести до першого хронологічного етапу.

Щодо «чоловічих» поховань, то в цій групі не враховано тип 4 (миску) з поховання 17²⁵. Дивно, що автори випустили цей тип з таблиці «чоловічих» поховань, хоча в «жіночих» він присутній і є ранньою ознакою. Щоправда, запровадження типу 4 в групу «чоловічих» поховань порушить чіткість 1 фази цієї групи. Окрім того, при кореляції не залучено матеріали поховання 13, яке характеризується типами 6 та 12. У похованні 23 неправильно вказано кластер миски (не тип 6, а тип 7)²⁶.

Таким чином, навіть з першого погляду очевидно, що на даному етапі дослідження автори припустилися багатьох помилок. При врахуванні всіх зауважень і доповнень кореляційна послідовність поховань істотно зміниться. Скажімо, якщо ввести матеріали поховання 13 (горщик — тип 12 та миска — тип 6), то стане очевидним, що за типом горщика це поховання належить до першої фази,

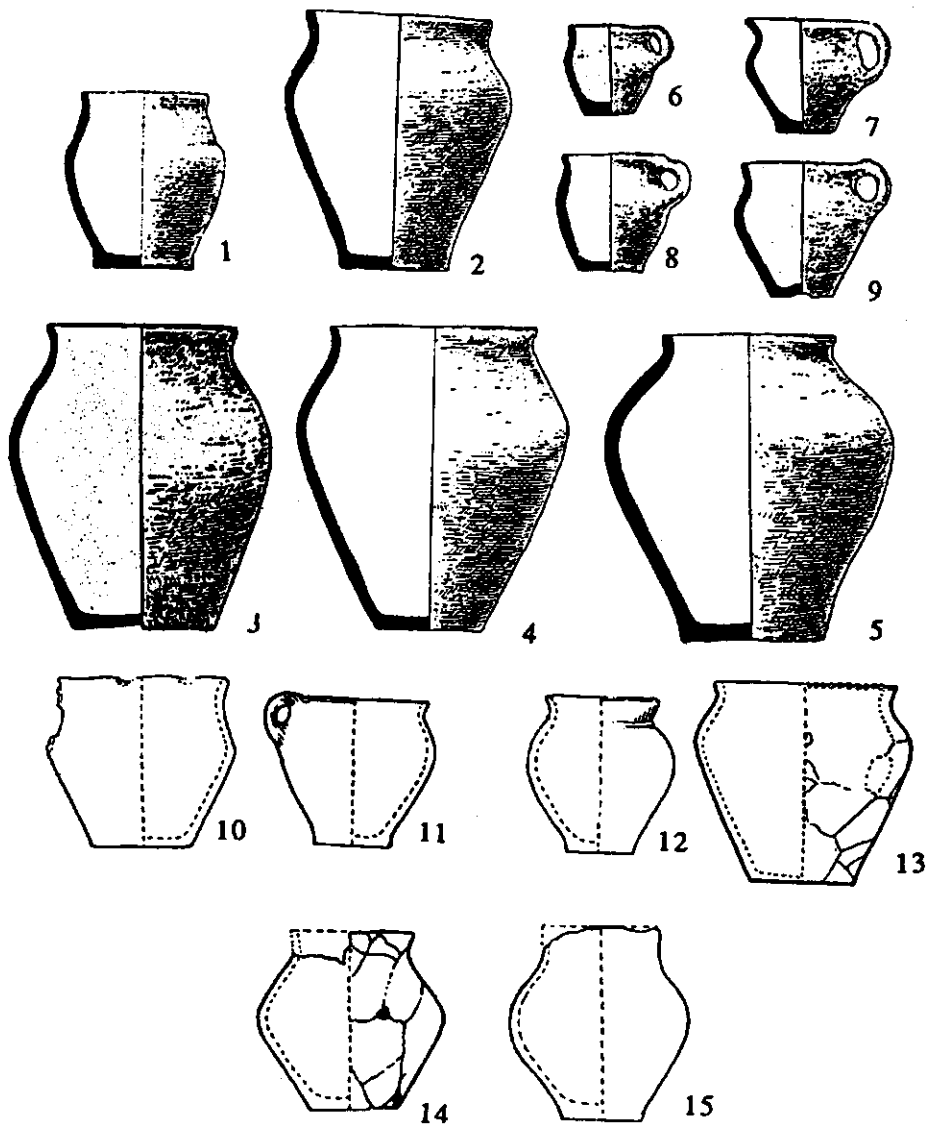

Рис. 3. Типи кераміки (за Г. Г. Абезгаузом, В. Є. Єременком, В. Г. Журавльовим, С. Ю. Каргопольцевим). Могильник Вороніне (1—9); Тип 12: 1 — поховання 35; 2 — поховання 7. Тип 10: 3 — поховання 18; 4 — поховання 22; 5 — поховання 37. Тип 21: 6 — поховання 25; 7 — поховання 11. Тип 18: 8 — поховання 37; 9 — поховання 22. Корчуватівський могильник (10—15): Тип 10: 10 — поховання 37; 11 — поховання 4. Тип 7: 12 — поховання 22; 13 — поховання 4. Тип 8: 14 — поховання 2; 15 — поховання 26.

тому що тип 12 наявний у похованнях 7, 35 та 17 цієї фази, а тип 6 (миска) трапляється лише в похованні 30 разом з кухлем (тип 22). Оскільки тип 22 характерний для фази I жіночих поховань, то цілком імовірно, що тип 6 також характеризує ранню фазу. Тоді до ранньої фази могильника можна віднести не лише поховання 13, а й поховання 30, що розміщене у третій фазі. У похованні 30, окрім кераміки типів 22 та 6, виявлено горщик — тип 15. Крім поховання 30, цей тип трапляється тільки один раз — у «жіночому» похованні 24, віднесеному до останньої фази лише за цим горщиком і браслетом. Отже, на нашу думку, немає жодних підстав для датування поховання 24 останньою фазою, оскільки в похованні 25 браслет знайдено разом з вісімкоподібною фібулою (тип I, а не II, як помилково вказано авторами на рис. 2) та мискою (тип 9), яка у похованні 42 знаходилася з раннім горщиком (тип 17). Тобто поховання 24 можна пересунути й до іншої, більш ранньої фази, так само, як і поховання 30 та 25. Кореляційну по-

слідовність поховань можна змінювати й далі. Наприклад, поховання 1 віднесено до фази 4 жіночих поховань на підставі кухля (тип 21) та миски (тип 8). Кухоль типу 21 трапився на могильнику ще раз лише у похованні 25 третьої фази жіночих поховань, а миска типу 8 більше взагалі не зустрічається з іншими речами. Тому не зрозуміло, чому поховання 1 розміщено саме у фазі 4, а не у фазі 3.

Таким чином, запропонована кореляція речей могильника Вороніне вимагає серйозного допрацювання. З погляду математики, подана побудова кореляційних матриць не є єдиним варіантом такої побудови. Можна запропонувати ще кілька варіантів матриці, які спростувати неможливо. Для того, щоб встановити однозначність кореляційної матриці, необхідно залучити істотні додаткові аргументи. Натомість аргументи авторів щодо неможливості переміщення поховань в жодну іншу позицію, оскільки при такому переміщенні порушиться вся кореляційна послідовність²⁷, не переконують ані в точності кінцевого результату дослідження, тобто наявності «добалканської» фази на могильнику, ні в правильності шляху, обраного авторами.

Звертаючись до матеріалів Корчуватівського могильника, автори відмовилися від поділу поховань на «жіночі» та «чоловічі» й від застосування кластерного алгоритму типології кераміки, мотивуючи це тим, що матеріали пам'ятки недостатньо повно опубліковані. Слід зазначити, що, на нашу думку, в публікації могильника цілком достатньо даних для характеристики поховального обряду й виділення його рис. Очевидно, що відмова від статевікового поділу поховань пов'язана з тим, що запропоновані авторами критерії такого поділу для могильника Вороніне на цій пам'ятці просто не спрацьовують. На Корчуватівському могильнику практично відсутні ознаки, за якими виділялися жіночі поховання на могильнику Вороніне — наявність намиста, шпильок, браслетів (ознака 1) та розташування кераміки на кістках (ознака 2). Цей факт свідчить не про недостатню повноту публікації матеріалів Корчуватівського могильника, а про хибність критеріїв виділення жіночих та чоловічих поховань. Згадані дві ознаки не характерні для могильників зарубинецької культури і, зокрема, на поховальних пам'ятках Середньої Наддніпрянщини трапляються вкрай рідко.

Теза авторів про те, що на підставі візуального визначення керамічний комплекс Корчуватівського могильника чітко розподіляється на ряд характерних форм, і тому кожен таку форму можна означити як хронологічний індикатор, видається непереконливою. На даній пам'ятці кераміка поділяється на характерні форми не чіткіше, ніж на будь-якому іншому могильнику. Необґрунтований візуальний поділ кераміки на типи призвів до того, що одному хронологічному індикатору (ХІ) відповідають посудини, абсолютно різні як за пропорціями, так і за формою. Наприклад, кухлі з поховань 37 та 22, де співвідношення діаметра шийки (Д2) до загальної висоти (Н4) складає 0,75 та 0,92, а співвідношення діаметра максимального розширення посудини (Д3) до Н4 — відповідно 0,91, 1,11 позначено одним ХІ — 10 (рис. 3, 10, 11). До хронологічного індикатора 7 належать горщики з поховання 4 та 22, що мають такі показники: Д2:Н4 — 1,48 та 0,69; Д3:Н4 — 1,09 та 0,92; Д4 (діаметр дна): Н4 — 0,52 та 0,42 (рис. 3, 13, 12). Цілковито очевидно, що цей посуд не може відповідати одному хронологічному індикатору. Те ж саме стосується й інших хронологічних індикаторів (наприклад, тип 8) (рис. 3, 14, 15).

По-суті, при хронологічному вивченні Корчуватівського могильника дослідники повернулися до методу П. Рейнеке, забувши про всі свої застереження щодо його використання та доповнення статевіковим поділом і чіткою типологією кераміки. Крім того, схоже, що при визначенні хронологічних позицій ряду поховань автори взагалі відмовилися від методу П. Рейнеке. Зокрема, це стосується поховань 34, 64 та 69, віднесених до першої фази могильника лише завдяки наявності в них дротяних фібул середньолатенської схеми варіанта В-Костжевський (в похованні 34 фібула взагалі занадто фрагментарна, щоб упевнено віднести її саме до цього варіанта). Тобто визначення цих поховань Латеном С1в не має під собою жодних підстав: загальновідомо, що ці фібули у зарубинецькій культурі побутують тривалий час — від Латену С2 аж до Латену Д1. Отже зазначені поховання можливо датувати саме таким широким періодом. Поховання 4, 14 та 22 мають керамічний інвентар, за своїми формами та пропорціями подібний до того, що трапляється з фібулами зарубинецького типу. То-

му і в цьому випадку немає жодних підстав визначати хронологічні межі цих поховань Латеном С1в.

Таким чином, запропоновані доповнення не вдосконалили кореляційний метод П. Рейнеке. По-перше, поділ поховань на жіночі та чоловічі за археологічними матеріалами проведено без достатньої аргументації, а в певних випадках він суперечить антропологічним даним. По-друге, неврахування якісних ознак посуду, а також розміщення в одному кластері посуду різного за пропорціями, ставить запропоновану типологію кераміки під сумнів. По-третє, кореляційна побудова послідовності поховань вимагає серйозної додаткової аргументації. По-четверте, визначення «добалканської» фази лише за фібулами В-Костжевський взагалі неможливе, зважаючи на час побутування таких фібул на території зарубинецької культури.

Спираючись на матеріали могильників, зокрема на фібули, які залишаються головним хронологічним індикатором цих пам'яток, слід констатувати, що на сьогодні ми не маємо жодних підстав для виділення групи поховань «добалканської» фази, синхронних нижній даті поселення Пиlipенкова Гора — даті, визначеній за амфорним клеймом. Ліквідувати хронологічний розрив між найранішими датами поселень та найранішими датами могильників або, принаймні, пояснити існування такого розриву можуть лише подальші дослідження пам'яток зарубинецької культури й накопичення нового інформативного матеріалу.

Примітки

¹ Максимов Е. В. Зарубинецкая культура на территории УССР.— К., 1982.— С. 25.

² Каспарова К. В. О времени возникновения зарубинецкой культуры // Археологические вести.— 1993.— № 2.— С. 177.

³ Абезгауз Г. Г., Еременко В. Е., Журавлев В. Г., Каргопольцев С. Ю. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры // Проблемы хронологии эпохи Латена и Римского времени.— СПб., 1993.— С. 34—55.

⁴ Каспарова К. В. О фибулах зарубинецкого типа // АСГЭ.— 1977.— Вып.18.— С. 76; Каспарова К. В. Роль юго-западных связей в процессе формирования зарубинецкой культуры // СА.— 1981.— № 2.— С. 75.

⁵ Бажан И. А., Еременко В. Е. Некоторые аспекты исследования хронологии могильников по методу П. Рейнеке // Проблемы хронологии ...— С. 14—21.

⁶ Ми не торкаємося питання хронології Латену С1в та хронологічно-типологічного розгляду фібул могильника Вороніне, детально дослідженого К. В. Каспаровою: Каспарова К. В. О времени возникновения...— С. 173.

⁷ Каменецкий И. С., Маршак Б. И., Шер Я. А. Анализ археологических источников. Возможности формализованного подхода.— М., 1975.— С. 50.

⁸ Абезгауз Г. Г., Еременко В. Е., Журавлев В. Г., Каргопольцев С. Ю. Указ. соч.— С. 46.

⁹ Каспарова К. В. Зарубинецкий могильник Велемичи-II // АСГЭ.— 1972.— Вып.14.— С. 109.

¹⁰ Там же.— С. 104.

¹¹ Кухаренко Ю. В. Памятники железного века на территории Полесья // САИ.— М., 1961.— С. 56.

¹² Каспарова К. В. Зарубинецкий могильник Велемичи-II.— С. 104; Каспарова К. В. Могильник и поселение у дер. Отвержичи // МИА.— 1969.— № 160.— С. 167.

¹³ Каспарова К. В. Зарубинецкий могильник Велемичи II...— С. 103—105.

¹⁴ Там же.— С. 103—107.

¹⁵ Еременко В. Е., Журавлев В. Г. Хронология могильника Чаплин верхнеднепровского варианта зарубинецкой культуры // Проблемы хронологии эпохи Латена и Римского времени.— СПб., 1993.— С. 61, 62.

¹⁶ Кухаренко Ю. В. Памятники железного века... — С. 56.

¹⁷ Там же. — С. 56, 60.

¹⁸ Там же.—С. 55, 56.

¹⁹ Каспарова К. В. Зарубинецкий могильник Велемичи-II.— С. 67, 68.

²⁰ Каспарова К. В. Могильник и поселение у дер. Отвержичи.— С. 138, 163—167; Каспарова К. В. Новые материалы могильника Отвержичи и некоторые вопросы относительной хронологии зарубинецкой культуры Полесья // АСГЭ.— 1976.— Вып. 17.— С. 42.

²¹ Скиба Л. Е. Пирогівський могильник зарубинецької культури.— Автореф. дис... канд. іст. наук.— К., 1985.— С. 39.

²² Domański G. Studia z dziejów środkowego Nadodera w III—II wieku P. N. E.— Wr.—W.— Kt.—Gd.—L., 1975.— 198.

²³ Каспарова К. В. Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи латена // АСГЭ.— 1984.— Вып. 25.

²⁴ Абезгауз Г. Г., Еременко В. Е., Журавлев В. Г., Каргопольцев С. Ю. Указ. соч.— С. 45.— Рис. 3.

²⁵ Там же.—С. 39.— Рис. 1.— С. 48.— Рис. 5.

²⁶ Там же...

²⁷ Там же.— С. 49.

Л. Е. Скиба

О МЕТОДИКЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ РАННИХ ПОГРЕБЕНИЙ НА МОГИЛЬНИКАХ ЗАРУБИНЕЦКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассмотрена попытка группы Санкт-Петербургских исследователей ликвидировать хронологический разрыв между датами, полученными на основании фибул, и датами, полученными на основании античного импорта из поселений зарубинецкой культуры. По их мнению, дополнив метод Рейнеке, на могильниках этой культуры можно выделить погребения ранней фазы — 225—190 гг. до н. э.

Однако предложенные дополнения являются дискуссионными так как: 1 — недостаточно аргументировано разделение погребений на женские и мужские; 2 — не учтены качественные признаки сосудов; 3 — корреляционная схема погребений выполнена непоследовательно; 4 — «добалканская» фаза определяется только на основании фибул В по Костшевскому.

Следует констатировать, что на сегодняшний день нет достаточных оснований для выделения группы погребений «добалканской» фазы, синхронных нижней дате, полученной на основании античного импорта.

L. E. Skyba

OF DETERMINATION METHODS OF EARLY INTERMENTS ON BURIAL GROUNDS ZARUBYNTSI CULTURE

The article analyzes the attempts made by a group of Saint-Peterburg researchers to file a gap between the dates deduced from analyses of fibulas and the dates deduced from analyses of antique imports from the settlements. The researchers believe it is possible to specify a set of burials of the earlier stage — 225—190 BC — using the improved Reinecke's methodology.

However, the improvements proposed by the group is highly conjectural because of the following reasons: (1) inadequate arguments for the proposed male-female burial division; (2) neglecting quality indicators of vessels; (3) inconsistent scheme of burial correlation, and (4)

attempts to specify the «pre-Balkan» stage on the only base of the B-type fibulas (by Kostrzewski).

As for now, we have no reason to specify the burials of the «pre-Balkan» stage to be considered as those synchronous with the lower date deduced from the analysis of antique imports.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МОГИЛЬНИКІВ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

О. В. Петраускас

У статті розглядаються деякі питання методики проведення польових та лабораторних досліджень могильників черняхівської культури.

Стан джерелознавчої бази багато в чому є визначальним в археологічних дослідженнях. На жаль, у нинішній час її рівень не завжди відповідає сучасному етапу розвитку науки. Причиною цього є почасти відсутність необхідних методичних розробок. Наявність суб'єктивного фактора як у польовій документації, так і при публікації пам'яток суттєво деформує реальний зміст джерела. Аби зменшити впливи «особистого» сприйняття археологічних реалій в оригінальній (польовій) документації, необхідно виробити єдину методику проведення розкопачних і лабораторних робіт. Незважаючи на всі індивідуальні особливості як дослідника, так і пам'ятки слід виробити певні норми, згідно з якими повинна готуватися польова документація та наступна публікація матеріалів пам'ятки.

Методичні розробки з питань проведення польових досліджень археологічних пам'яток, які існують на даний час, у більшості носять ознайомлювальний характер і лише в самому загальному вигляді враховують особливості конкретних археологічних пам'яток¹. Лише в окремих методичних посібниках з розкопок пам'яток певного типу, проведення археологічних розвідок, обробки отриманого матеріалу та оформлення наукової документації були враховані культурно-типологічні особливості пам'яток і виконані на досить високому технічному рівні². Незважаючи на те, що могильники черняхівської культури належать до категорії найбільш складних археологічних пам'яток, у літературі не знайшли відображення особливості проведення їх польових досліджень та наступної лабораторної обробки матеріалів.

Необхідність розробки подібних польових та лабораторних методик також зумовлена і тими протиріччями в розумінні археологічного комплексу черняхівських могильників, що склалися на цей час в літературі. Серед них такі проблеми як визначення поховань із залишками спалень, ритуально зруйнованих поховань, пози похованих тощо³. Багато, якщо не все, у вирішенні цих питань залежить від якості проведених польових робіт та наступної лабораторної обробки отриманих матеріалів.

Зважаючи на обмежений обсяг статті, розглянемо лише деякі аспекти проведення розкопок і наступної обробки матеріалів з могильників черняхівської культури.

I. Попередній етап.

Перед початком розкопок необхідно визначити особливості топографічного та ландшафтного положення могильника. Для цього потрібно мати або вигото-